

ЖИТТЄТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ І ОПТИМІСТИЧНОСТІ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ

Проведено дослідження взаємозв'язку життєтворчих здібностей юнаків та їх мотивації і оптимістичності атрибутивного стилю. Показано, що в юнацькому віці рівень розвитку життєтворчих здібностей (здібностей до творчого планування та здійснення життєвого проекту) може розглядатися як детермінанта мотивації досягнення та оптимістичності. Найбільший вплив на мотивацію досягнення та оптимістичність здійснюють такі життєтворчі здібності: до осмисленості життя, життєстійкості та цілеспрямованості.

Ключові слова: життєтворчість, життєтворчі здібності, мотивація досягнення, атрибутивний стиль, оптимізм.

Постановка проблеми. Обов'язковою умовою досягнення та збереження психічного благополуччя і соціальної успішності особистості є розвиток її здатності до вільного, ініціативного, активного, творчого й конструктивного перетворення навколишньої дійсності і власної особистості. Звідси особливого значення набуває проблема вивчення проблем життєтворчості як вищого прояву творчої природи особистості та її суб'єктності, який забезпечує ефективність самостійного вибору стратегії життя, розробки життєвих планів, вирішення проблем, прогресивного саморозвитку, повнішої реалізації інтелектуального, емоційного, мотиваційного, духовного, фізичного та ін. потенціалів.

Аналіз досліджень та публікацій. Розробку наукової концепції життєтворчості розпочато колективом українських дослідників (Л. Сохань, М. Шульга, Є. Головаха, О. Донченко, В. Шинкарук, І. Бекешкіна). Науковці визначили життєтворчість як «духовно-практичну діяльність, що спрямована на творче планування, проектування та здійснення життєвого проекту» [5, с. 158]. Найзначущим результатом життєтворчості є оволодіння найвищим мистецтвом – мистецтвом жити, яке є «особливим умінням і високою майстерністю в побудові особистістю свого життя, що базується на глибокому знанні життя, розвиненій самосвідомості й володінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту» [5, с. 158].

У сучасній психології концепція життєтворчості ознаменувала зміну парадигми екзистенціальної психології (за Д. Леонтьєвим [4]) та є однією з провідних, оскільки дозволила певним чином вирішити ряд важливих завдань [6]:

- поєднання у межах однієї категорії та загального предмета досліджень проблеми творчої діяльності, самореалізації, самоактуалізації, особистісної зрілості, саморегуляції, особистісного зростання та ін.;
- категоріального позначення переходу від аналізу творчості як якості певних психічних функцій, процесів та сукупності особистісних рис до аналізу творчості як форми розвитку особистості;
- визначення особливої форми розвитку особистості – динаміки руху зрілої, адаптованої особистості, яка орієнтується на власний творчий розвиток.

Узагальнення результатів робіт російських та українських дослідників (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Т.М. Березіна, В. Доній, І. Єрмаков, О. Злобіна, О. Коржова, Л. Леонтьєв, Н. Логінова, О. Сухоруков, Т. Титаренко, В. Ямницький та ін.) дозволило визначити концептуальні положення психології життєтворчості:

- життєтворчість – це особлива вища форма прояву творчої природи людини, діяльність, спрямована на творче проектування та здійснення життєвого проекту як мистецтва жити;
- життєтворчість спрямована на творення себе, побудову власного життя виходячи зі своїх особистісних властивостей, внутрішнього світу, світогляду, цілей, прагнень, розуміння смислу життя;
- життєве самоствердження особистості, її життєтворчість є результатом прийнятих нею рішень, здійснення вільних виборів з високим ступенем активності, нешаблонності та оригінальності, яку особистість проявляє при виконанні її соціальних ролей;
- процес творчої побудови життя містить відтворення у свідомості людини цілісної картини свого світу, власного життя, його минулого, теперішнього та прогнозованого майбутнього, а також самої себе як частини світу;
- вузловим моментом життєтворчості є розробка стратегії життя – ймовірної моделі побудови та здійснення особистістю свого життя: обрання цілей, послідовності та засобів їх досягнення; вирішення суперечностей у процесі досягнення життєвих цілей; фіксація результатів процесу творення цінностей життя;
- провідну роль при створенні життєвої стратегії відіграють смислотворчі орієнтації та життєві цінності, які визначають вибір ключових життєвих цілей та засобів їх досягнення;

- життєтворчість передбачає створення та реалізацію життєвої програми, в якій вибудовуються послідовність цілей, етапи їх реалізації, періоди здобуття необхідних ресурсів, перетворення зовнішніх та внутрішніх умов існування;

- життєва програма втілюється в життя завдяки розробці життєвих планів, які мають конкретний характер, спрямовані безпосередньо на ціль та трансформуються залежно від змін ситуації, умов реалізації життєвої програми;

- сутнісною характеристикою життєтворчості є наявність усвідомлюваного смислу життя як провідного спрямування життя особистості на реалізацію певних життєвих цінностей та цілей, що стає провідним регулятором її активності;

- життєтворчість обов'язково характеризується гуманістичною спрямованістю, високо моральним та духовним наповненням, вона пов'язана із самовдосконаленням особистості, прагненням до подолання особистісних вад та обмежень;

- сукупність життєтворчих здатностей складають основу життєвої компетентності, необхідної для вирішення поточних та стратегічних життєвих завдань і продуктивного здійснення життя в цілому;

- людина є суб'єктом свого життя та життєтворчості, вона свідомо та активно будує своє життя на основі сформованих уявлень про своє минуле, теперішнє та майбутнє (суб'єктивної картини життя);

- у будь-якій психічно здоровій людині закладений життєтворчий потенціал, можливість розвитку життєтворчих здібностей, вміння самовдосконалюватися, усвідомлено та творчо керувати своїм життєвим шляхом.

Отже, результати проведених досліджень дозволяють створити чітке уявлення про феноменологію життєтворчості особистості як фундаментальної психологічної категорії. Втім, ця проблематика є настільки багатогранною, що й досі залишає в собі потенціал для обрання напрямів подальших наукових пошуків, що й зумовило актуальність даного дослідження.

Метою цього дослідження було вивчення взаємозв'язку між рівнем розвитку життєтворчих здібностей та мотивацією досягнення і оптимістичністю каузального стилю осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для участі у дослідженні було залучено 104 особи віком від 19 до 24 років (47 дівчат та 57 юнаків). Обрання юнацького віку при формуванні вибірки досліджуваних ґрунтувалося на визначенні цього життєвого етапу як періоду найбільш активної побудови психологічного майбутнього та життєвого самовизначення, набуття зрілої ідентичності та усталеного ставлення до себе.

Для діагностики рівня розвитку життєтворчих здібностей юнаків було використано власний авторський опитувальник [1], який дозволяє вивчати загальний рівень розвитку життєтворчих здібностей та рівень розвитку їх окремих видів за допомогою семи шкал: осмисленість життя, життєстійкість, цілеспрямованість, пластичність, прагнення до особистісного зростання, креативність, рефлексивні здібності.

Для вивчення мотивації досягнення досліджуваних було використано опитувальник «Мотивація до успіху» (Т. Елерс), розроблений у відповідності до теорії Д. Макклелланда, Д. Аткинсона, Х. Хекхаузена та ін., де мотив досягнення визначається як стійка потреба домагатися успіху в різноманітних видах діяльності, у будь-якій ситуації, поза залежністю від її змісту [3].

Рівень оптимістичності атрибутивного стилю було діагностовано за допомогою опитувальника оптимізму СТОУН (Т. Гордеева, Є. Осін, В. Шевяхова), спрямованого на визначення атрибутивного стилю – характерного способу, яким людина пояснює собі причини своїх успіхів і невдач у різних сферах, що визначається такими показниками: загальний оптимізм; параметри стабільності, глобальності, контролю; оптимізм у ситуаціях: успіху, невдачі, досягнення, міжособової взаємодії [2].

Для оцінки взаємозв'язку між рівнями розвитку життєтворчих здібностей та мотивацією досягнення і оптимістичністю атрибутивного стилю було проведено кореляційний аналіз, результати якого (статистично значущі коефіцієнти кореляції Пірсона – r_{xy}) наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок розвитку життєтворчих здібностей та мотивації досягнення і оптимістичності атрибутивного стилю

Показники Опитувальника а життєтворчих здібностей	Мотивація досягнення	Показники оптимістичності атрибутивного стилю за опитувальником СТОУН							
		загальний оптимізм	Параметри			Ситуації			
			стабільність	глобальність	контроль	успіх	невдачі	досягнення	міжособові
осмисленість життя	0,385 ⁴	0,357 ⁴	– ¹	0,293 ³	0,258 ³	0,25 ₄ ²	0,338 ₄	0,267 ³	0,393 ⁴
життєстійкість	0,296 ³	0,352 ⁴	– ¹	0,231 ²	0,293 ³	0,29 ₈ ³	0,258 ₃	0,331 ⁴	0,224 ²
цілеспрямованість	0,549 ⁴	0,321 ⁴	0,256 ³	0,309 ³	– ¹	0,29 ₁ ³	0,208 ₂	0,33 ⁴	0,198 ²
пластичність	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹	0,207 ²	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹

прагнення до особистісного зростання	0,332 ⁴	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹	– ¹
креативність	0,388 ⁴	0,263 ³	– ¹	0,214 ²	– ¹	– ¹	0,281 ₃	0,245 ²	0,23 ²
рефлексивні здібності	– ¹	0,273 ³	– ¹	– ¹	0,24 ²	0,30 ₉ ³	– ¹	0,289 ³	– ¹
загальний рівень	0,458 ⁴	0,394 ⁴	0,224 ²	0,267 ³	0,315 ⁴	0,34 ₉ ⁴	0,307 ₄	0,386 ⁴	0,314 ³

Примітки: 1 – відсутність статистично значущого зв'язку; 2 – $p < 0,05$; 3 – $p < 0,01$; 4 – $p < 0,001$.

Дані, наведені у табл. 1, свідчать про наявність значної кількості взаємозв'язків між оцінками життєтворчих здібностей та мотивації досягнення і оптимістичності атрибутивного стилю досліджуваних.

Найбільшу кількість зв'язків із мотивацією досягнення та показниками оптимізму утворює рівень осмисленості життя як здатності людини знаходити смисл свого існування та відчувати безумовну цінність життя яких обставинах (див. табл. 1). Отже, чим вищою є спроможність юнаків усвідомлювати життєве призначення та підтримувати у себе переконаність у значущості власного існування, тим більшою мірою вони прагнуть до реалізації значущих та досить складних завдань, вірять в успіх своєї діяльності та очікують його, прагнуть до змагання та виправданого ризику, виявляють ініціативність та відповідальність, стійку позитивну самооцінку і адекватний або помірковано високий рівнем домагань. Здатність до знаходження та переживання наявності смислу життя також пов'язана із схильністю до оптимістичного атрибутивного стилю (тенденції пояснювати успіхи дією постійними, універсальними та внутрішніми причинами, а невдачі – зовнішніми, тимчасовими та ситуативними) у широкому спектрі життєвих ситуацій (успіхів, невдач, досягнень, міжособовій взаємодії).

Високий рівень мотивації досягнення та оптимістичності (загальної та за всіма параметрами, окрім стабільності) виявився пов'язаним із високим рівнем здатності досліджуваних до протистояння життєвим труднощам: долання проблем та перешкод, розв'язування конфліктів, опору деструктивному тиску та маніпуляціям оточуючих (шкала «життєстійкість» Опитувальника життєтворчих здібностей – див. табл. 1). Отже, здатність особистості до ефективного поведінки у складних життєвих обставинах може розглядатися як детермінанта загального рівня оптимізму як каузального (пояснювального) стилю, а також його глобальності (тенденції до узагальнення причин), контрольованості (впевненості у керуванні суб'єктивно сприйманих причин успіхів та невдач) та проявленню у ситуаціях успіху, невдачі, досягання і міжособових ситуаціях.

За даними табл. 1 можна констатувати, що оцінки мотивації досягнення та оптимістичності каузального стилю утворюють прямі статистично значущі кореляції із показниками рівня розвитку такої життєтворчої здібності, як цілеспрямованість. Виняток складає лише параметр контрольованості сприйманих причин успіхів та невдач, який не утворив значущого зв'язку із цією життєтворчою здібністю. Такі результати дозволяють дійти висновку, що прагнення до досягнення значущих цілей та конструктивне сприйняття і ставлення до причин своїх успіхів та невдач може бути детерміноване життєтворчими здібностями, що проявляються в умінні формулювати життєві цілі, бути активним, енергійним, рішучим, послідовним та наполегливим у реалізації задумів;

Дані, наведені у табл. 1, показують, що значно меншу, у порівнянні з попередньо названими, кількість статистично значущих зв'язків із оцінками мотивації досягнення та оптимістичності утворюють показники розвитку таких життєтворчих здібностей як креативність та рефлексивні здібності. Виявилось, що здатність юнаків до перетворення свого життя на привабливе та цікаве, вміння знайти щось захоплююче у будь-якій справі, прагнення до створення нового у всіх, навіть буденних справах (шкала «креативність» Опитувальника життєтворчих здібностей) пов'язані із мотивацією досягнення, загальним оптимізмом та його глобальністю, а також оптимістичністю у поясненні причин невдач, досягнень та ситуацій міжособової взаємодії. Зацікавленість у розумінні своїх особливостей, здатність знаходити психологічні причини вчинків, прагнення до самоспостереження з метою самопізнання (шкала «рефлексивні здібності») пов'язані із загальним оптимізмом, суб'єктивним відчуттям керуваності причин успіхів та невдач (параметр «контроль») та оптимістичністю пояснення причин успіхів і невдач у ситуаціях досягнення.

Найменшу кількість статистично значущих взаємозв'язків із мотивацією досягнення та оптимізмом утворили оцінки досліджуваних за шкалами «пластичність» та «прагнення до особистісного зростання» Опитувальника життєтворчих здібностей (див. табл. 1). Виявилось, що толерантність до невизначеності, готовність до непередбачуваного майбутнього, гнучкість у плануванні, готовність до змін у житті, відкритість до нового досвіду, комфортні відчуття у незвичайних ситуаціях та несподіваних обставинах (шкала «пластичність») можуть розглядатися як детермінанта лише одного показника оптимістичності атрибутивного стилю – контролю (суб'єктивного переконання у керуванні причин успіхів та невдач, віднесенні їх до зони власної відповідальності). Упевненість у необхідності постійного особистісного та

професійного зростання, активність у напрямку саморозвитку та самовдосконалення, прагнення до підвищення власної компетентності (шкала «прагнення до особистісного зростання») цілком очікувано виявилися пов'язані із високим рівнем мотивації досягнення.

Щодо загальної оцінки розвитку життєтворчих здібностей, то дані табл. 1 показують, що її рівень виявляється взаємопов'язаним із всіма оцінюваними показниками мотивації досягнення та оптимістичності атрибутивного стилю.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження дозволило встановити наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку життєтворчих здібностей та мотивацією досягнення і оптимістичністю каузального стилю осіб юнацького віку.

У результаті вивчення взаємозв'язку життєтворчих здібностей та показників мотивації досягнення і оптимістичності атрибутивного стилю успіхів і невдач осіб юнацького віку було встановлено, що:

- чим вищою є спроможність юнаків знаходити смисл свого існування, усвідомлювати й формулювати життєве призначення, тим більшою мірою вони прагнуть до реалізації значущих та досить складних завдань, вірять в успіх своєї діяльності та очікують його (мотивація досягнення) та виявляють схильність до оптимістичного атрибутивного стилю успіхів і невдач;

- високий рівень здатності досліджуваних до протистояння життєвим труднощам може розглядатися як детермінанта загального рівня оптимістичності атрибутивного стилю, а також його глобальності (тенденції до узагальнення), контрольованості (впевненості у керованості суб'єктивно сприйманих причин) та проявленню у ситуаціях успіху, невдачі, досягання і міжособових ситуаціях;

- прагнення до досягнення значущих цілей та конструктивне сприйняття і ставлення до причин своїх успіхів та невдач може бути детерміноване життєтворчими здібностями цілеспрямованості, що проявляються в умінні формулювати життєві цілі, бути активними та наполегливими у реалізації задумів;

- креативні здібності юнаків (здатність до перетворення життя на привабливе та цікаве, вміння знайти щось захоплююче у будь-якій справі) пов'язані із мотивацією досягнення та оптимізмом (загальним та його глобальністю, а також оптимістичністю у поясненні причин виникнення ситуацій невдач, досягнень та міжособової взаємодії);

- рефлексивні життєтворчі здібності (зацікавленість у розумінні своїх особливостей, здатність знаходити психологічні причини вчинків, прагнення до самопостереження з метою самопізнання) пов'язані із загальним оптимізмом, суб'єктивним відчуттям керованості причин успіхів і невдач та оптимістичністю сприйняття причин успіхів і невдач у ситуаціях досягнення;

- толерантність до невизначеності, гнучкість у плануванні, готовність до змін у житті, відкритість до нового досвіду можуть розглядатися як детермінанта суб'єктивної контрольованості у каузальному стилі (суб'єктивному переконання у керованості причин успіхів та невдач);

- прагнення до особистісного зростання (упевненість у необхідності постійного особистісного зростання, активність у напрямку саморозвитку та самовдосконалення) пов'язані із високим рівнем мотивації досягнення.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що в осіб юнацького віку мотивація досягнення та оптимізм як каузальний стиль успіхів та невдач детерміновані рівнем розвитку життєтворчих здібностей – здібностей до творчого планування, проектування та здійснення життєвого проекту.

Перспективи подальших досліджень мають полягати в уточненні причинно-наслідкових зв'язків між рівнем розвитку життєтворчих здібностей та мотивацією досягнення і оптимістичністю атрибутивного стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Большакова А. М.* Опитувальник життєтворчих здібностей / А. М. Большакова // Вісник НТУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ "Політехніка", 2010. – № 2 (29). – С. 70–75.
2. *Гордеева Т.О.* Диагностика оптимизма как стиля объяснения успехов и неудач : Опросник СТОУН / Т.О. Гордеева, Е.Н. Осин, В.Ю. Шевяхова. – М. : Смысл, 2009. – 152 с.
3. *Гордеева Т.О.* Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. – М. : Смысл; Изд. центр «Академия», 2006. – 336 с.
4. *Леонтьев Д. А.* Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира / Д. А. Леонтьев // Мат. сообщений 1-й Всероссийской науч.-практ. конференции по экзистенциальной психологии. – М. : Смысл, 2001. – С. 100–109.
5. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посіб. / Ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. – К. : [Б.в.], 1996. – 792 с.
6. *Сухоруков А. С.* Жизнетворчество и формы движения смысловой системы личности [Электронный ресурс] / А. С. Сухоруков // Конференция Lomonosov 1996. – Режим доступа: <http://psychology.ru/lomonosov/tesises/cu.htm>

Подано до редакції 27.08.12
